

A mordvin lexikográfia kezdeteiről

A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő első évtizedben megfeszített munka folyt a népművelési hálózat kifejlesztéséért és a mordvin iskolák számára szükséges oktató-nevelő irodalom létrehozásáért. Ebben az időszakban a lexikográfiai munkálatok még nem bontakoztak ki, kis szótár-mellékletek készültek csak bizonyos kiadványokhoz, köztük fordításokhoz és tankönyvekhez. Ezek a mellékletek általában nyelvjárási szavakat és neologizmusokat értelmeztek az elterjedtebb és ismertebb moksa és erza nyelvjárásokon.

A lexikográfiai munkálatok a 20-as évek végén és a 30-as évek elején kezdtek szemmel láthatóan élénkülni.

1930-ban Moszkvában a Центральное издательство народов СССР kiadta A. P. Rjabov erza-orosz kis szótárát (Эрзянь-рузонь валкске). A. P. Rjabov P. F. Gyementyjeva közreműködésével, e kis terjedelmű, körülbelül háromezer szót tartalmazó szótárát 1925-ben állította össze. A szavak nagy része a Mordvin ASzSzk ardatovi körzetének Kucsenyajeva nevű falvában beszélt erza nyelvjárást tükrözi. De — amint azt a szerző az előszóban hangsúlyozza — „a szavak alakját az irodalmi nyelvekhez igazítottuk”.

A szótár címszavai közé elsősorban az ősi mordvin szókészletet vették fel és kevés olyan fonetikailag és szintaktikailag meghonosodott orosz jövevény szót, mint például: *авня* (*ауня*) 'kévés gabonaszárító, s szárító pajta', *берюма* 'nagy köteg, teher', *валямс* 'telerek, teletöm, beszór, behint, elás, eltemet', *варьга* '(kétujjas) гуарjúkesztyú', *гас* 'lámpa, petróleum', *гаруз* 'örletési díj (kenyérben)', *донямс* 'untat vkit, (meg)un vmit', *дрехнямс* 'sokat alszik', *коник* 'széles faágy', *корён* 'gyökér', *корцяга* '(agyag)edény, (agyag)fazék', *куслят* 'kiszél', *лавця* 'pole', *ладямс* 'elrendez, rendbehoz, kibékül', *лытамс* 'csavarog, kószál, tekereg', *мако* 'mák', *манямс* 'megcsal, megtéveszt, félrevezet; hív, kiált (állat, madár)', *мачка* 'anyós (a feleség anyja)', *моцька* '(be)áztatás', *набой* 'kórpé, imposztor, pajkos, csintalan gyerek', *нарьгамс* 'gúnyolódik vkin, kicsúfol vkit, vmit', *натой* 'sőt, még, még... is', *оля* 'szabadság', *перьгавомс* 'leszerszámoz, kifog (lovat), kettévág, átvág, átrág', *петка* 'kéverakás, kévecsomó (rozkévéből négy darab, búzából öt)', *плавамс* 'cséplés után a kévéből bottal kiveri az utolsó szemeket', *раст* 'íz', *резаниця* 'vastag, hajdinából készült palacsinta', *стонка* 'pohár', *тылкадемс* 'le- vagy eltaszít, eltal, ellök, lökdös, bök(dös)', *цупака* 'csibe, csirke', *цюлка* 'harisnya', *цярка* 'kupa, serleg', *яволятомс* 'bejelent, elmond vkinek vmit, közöl vkivel vmit, értesít vkit vmiről' stb.

Új kölcsönzések (nemzetközi szavak, a szovjet korban keletkezett kifejezések [советизмы] stb.) nem kerültek a szótárba.

Az erza címszók jelentését orosz nyelven értelmezik. Az alábbiakban bemutatunk néhány szócikket, hogy tájékoztassunk a szovjet korszakban összeállított első mordvin— orosz szótárról:

арась 1. нет; 2. 3-е лицо прош. вр. от глаг. *арамс*.
аштемс находиться; пребывать; бездельничать. *Стядо аштемс* стоять,
озадо аштемс сидеть, *аштек* обожди, подожди!
важодиця рабочий, работник (также *важо*).
витемс поправить; выправить; поставить (сеть, западню).
дына дыня
жсомка жмых
ишпилят медуница
каракадомс слегка подмерзнуть. *Рудазось каракаць* грязь слегка под-
 мерзла.

кокорка маленький хлебец; шишка (сосновая).
луйнемс качаться, колыхаться (от ветра).
майсемс даром проводить время; тянуть лямку; маяться.
надацька надбавка, прибавка земли
од-ава-лопа мать-и-мачеха (растение).
Од-веле Новая деревня; название мокшанской газеты, издав. в г.
 Саранске.

озяскеть созвездие Малой Медведицы.
парь мера, равная четверику. Посуда. *Лемдема парь* купель. *Пивтема*
парь пахтаница. *Чапакс парь* квашня. Кроме того, *парь* имелся раньше у каж-
 дой взрослой мордовской женщины вместо сундука. В нём хранилось все доб-
 ро мордовки. Делается *парь* из дупла дерева. Обычно это дупло высотой не-
 много больше метра. Внизу имеется дно, наверху крышка с запором.

Ратор назв. реки Алатыря и города того же названия (*Ратор ош*).
 См. также *Уратор*.

Уратор также *Уратор лей*. См. *Ратор*.
цянав (цяняка) ласточка.
чечей селезенка, также *щечей*
эльзире разрез спереди (внизу) у мордовской женской рубашки
ютко промежуток. *Ютко шка* свободное время. *Аютко* некогда.
 «*Якстере Теште*» «Красная звезда». Центральн. орган мордсекции ЦК
 ВКП(б). На эрзянск. наречии. Адрес редакции: Москва, Никольская, 10.
ясмук см. *чичавкат*, также *цильця*.

Mint látjuk, A. P. Rjabov erza—mordvin küsszótárában a kétnyelvű szótár és a lexikon szerkesztésének elvei keverednek. A korlátozott terjedelmű, kétnyelvű szótár ilyen jellegű összeállítása miatt a szerző kénytelen volt a nyelvészeti szótárakban kötelező grammatikai és egyéb utalásokat jelentősen korlátozni.

1931-ben a Центриздат megjelentette A. P. Rjabov erza szótárának második változatát. Рузонь—эрзянь валкс (Orosz—erza szótár. Moszkva—Leningrád) címen. Ebbe körülbelül nyolcezer szócikk került. Kis számban bekerültek a szótárba nemzetközi és a szovjet korszakra jellemző szavak is, pl. *икеле пель* 'avantgard', *аблакат* 'ügyvéd', *кортавкс* 'accentus', *лемтеме* 'anonim', *цяпамс* 'tapsol', *ассигновамс* 'folyósít, elbírányoz', *банка* 'bank', *кувака пря* 'dolichokephal (hosszú fejű) (ember)', *оргодиця* 'dezertőr', *кемень чинь ютко* 'dekád', *кучомс* 'delegál', *асатума* 'deficit', *чова вайгель* 'magas

hang, gyermekszoprán', *кирга орма* 'diftéria', *жандарма* 'csendőrgő', *заем макс-немс* 'hitelez', *кулозень пултамо тарка* 'krematórium', *магазина* 'bolt, üzlet', *поладонь черть* 'paróka', *салава вал* 'jelszó', *эйкакшонь тонавтума наука* 'pedagógia', *пергамент* 'pergamén', *политика* 'politika', *революция* 'forradalom', *пенетировамс* 'próbál, betanít (színház), korrepetál', *республика* 'köztársaság', *рецеп* 'recept', *телеграм* 'távirat', *телеграм кучомс* 'távíratozik', *мыс* 'arc, fiziognómia', *эсь прянь всемеде* 'нек вечкиця' 'egoizmus', *верек таст* 'ekcéma'.

Ugyanakkor, a szótárból kimaradt „az orosz terminológiának az a része, amelynek a mordvin irodalmi nyelvben (egyelőre) nincs állandósult ekvivalense. Ezek megállapítása a Mordvin Terminológiai Bizottság munkájától várható. A szakszókincsből csak a földrajztudomány terminológiája került be megközelítő teljességgel a szótárba. Ezt az orosz—erza szótár sajtó alá rendezésének idejére „a Mordvin nyelvű glóbusz kiadását előkészítő terminológiai Bizottság” dolgozta ki. Pl. öböl 'ведь уло', Jeges-tenger 'Эв океан', tenger 'ине-ведь', sziget 'усия, курод', félsziget 'уло', féltéke 'пельмастор', keleti féltéke 'Чи лисима ёно пельмастор', tengerszoros 'ведь кирга', Gibraltár-szoros 'Губралтар ведь-киргга', észak 'пелеве ёнкс', térítő (Ráktérítő) 'рака ян', egyenlítő (ekvátor) 'мода куншкань пинкс', dél 'пелечи ёнкс', délnyugat 'чи валгума мар-то пелечи ёнкс ютко' stb.

Az orosz kölesönszók erza nyelvre való lefordítása során a szerző „az uljanovi kormányzóság egykori ardatovi kerületének, a mai Mordvin Autonóm terület” (uo. 4.1.) nyelvjárásait vette alapul. Ha pedig a támpontul szolgáló nyelvjárásokban az orosz címszónak nem volt lexikai-szemantikai megfelelője, akkor más erza nyelvjárásokból keresettilyent.

A szótár 1931-es kiadásának erza nyelvi anyaga híven tükrözi a mordvin irodalmi nyelvek szakszókincsének kialakításában érvényesült purista tendenciát, vagyis azt a törekvést, hogy az új szavakat, fogalmakat lexikai, szemantikai stb. tükörszavakkal fejezzék ki. A. P. Rjabov szótárában — az orosz, a latin és a görög nyelv mintájára — sok tükörszó került, pl.: avantgard 'икеле пель', önéletrajz 'эсь зрямо пингень кувалт сёрмадовкс', automata 'ломаньтете робутыця машина', címzett 'конань лемс кучить мезеяк', gyémánt 'сленикань керямо кев', antik 'нек сыре (ташто) пингень', meteorkő (aerolit) 'менель (немель) кев (менельстэ празь кев)', berkovec (régii súlyegység = 10 pud) 'кемень понт', rékség, réküzet 'калацянь пани', burkolatkő, macskakő 'сал кев', vakáció 'а тонавтница шка', kallómalom, ványoló üzem vagy műhely 'кемень кевердима кудо', vízőblítéses árnyékszék, véce 'венелев якамо тарка', vulkán 'тол пандо', óriás 'нек покш сэрь ломань', meteor 'немель (менель) кев', születési bizonyítvány 'шачума конёв', helyesírás (orfográfia) 'сёрмадума кой', szünet 'о́ймень тарксима шка', talp (a lábfej alsó része) 'пильг'алкс' stb.

A. P. ФЕОКТЫИСТОВ

Über die Anfänge der mordwinischen Lexikographie

von A. P. ФЕОКТИСТОВ

Автор berichtet über die zwei Wörterbücher von A. P. Rjabov: das erste ist das 1930 erschienene kleine Erzänisch-Russische Wörterbuch mit 3000 Wörtern, das zweite das Russisch-Erzänische Wörterbuch, das 8000 Wortartikel enthält. Die beiden Werke enthalten in geringerem Umfang sog. Sowjetismen und erzänische Wörter als Entsprechungen für die russischen Lehnwörter. Grundlage für die Wörterbücher war der Dialekt des Dorfes Kučenajaeva im Kreis Ardatov der Mordwinischen ASSR.